

Ольга Юрійвна ШЕРЕМЕТЬЄВА

к.ю.н., доцент, Київський столичний університет імені Бориса Грінченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6657-7214>

e-mail: o.sheremetieva@kubg.edu.ua

СПЕЦИФІКА МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ТА ОСОБЛИВОСТІ ДОЛАРА США ЯК КЛЮЧОВОЇ РЕЗЕРВНОЇ ВАЛЮТИ

Тісні зв'язки між різними державами світу та їхніми резидентами в економічній та інших сферах, безпосередньо пов'язані та/або призводять до виникнення міжнародних валютних відносин. Як відомо, найбільш питому вагу в якості ключової резервної валюти займає долар США. Тому специфіка міжнародно-правового статусу та особливості долара США як ключової резервної валюти являє не тільки науковий, але й практичний інтерес. Проаналізовано специфіку міжнародно-правового статусу та особливості долара США як ключової резервної валюти, а також досліджено підходи науковців та українського законодавця до визначення цієї категорії валют. Автором зазначено, що основна специфічна особливість міжнародно-правового статусу долара США полягає в тому, що він одночасно зберігає свій національно-правовий статус і залишається національною грошовою одиницею США.

Ключові слова: міжнародно-правовий статус, долар США, ключова резервна валюта, міжнародна валюта, офіційні валютні резерви, санкції, міжнародно-правовий механізм

ВСТУП

Сучасний світ характеризується глибокою інтернаціоналізацією та глобалізацією майже усіх видів міжнародних відносин, навіть за умов світової пандемії коронавірусу та введення державами світу протиепідемічних обмежень, які дещо утруднювали здійснення міжнародної співпраці в тих чи інших сферах, де можуть застосовуватися ключові резервні валюти. Ці тенденції розвитку світових зв'язків, пов'язані з глобалізацією та інтернаціоналізацією, особливо властиві міжнародним економічним відносинам та їхньому виду – міжнародним валютним відносинам. Так, фактичне повернення до політики протекціонізму, що мало місце в США як країні-емітенті ключової резервної валюти, та досить агресивна санкційна політика, не зупинили процеси інтернаціоналізації та глобалізації, які властиві сучасному світовому порядку та міжнародним відносинам, згодом майже пів століття. Хоча й вплинули на них.

Зрозуміло, що тісні зв'язки між різними державами світу та їхніми резидентами в економічній та інших сферах, безпосередньо пов'язані та/або призводять до виникнення міжнародних валютних відносин у різних видах та формах, які фактично опосередковують здійснення майже всіх видів міжнародних відносин. Насамперед йдеться про міжнародні розрахунки, депозитні, кредитні та інші відносини. Отже, валютні відносини як всередині держави, так і за її межами, пов'язані з участю в них ключових, резервних валют. Так, валютні розрахунки опосередковують всі сфери міжнародної економіки, зовнішньоекономічної діяльності та зовнішніх відносин різних суб'єктів, а отже, підпадають під вплив тих процесів, які відбуваються у світі. Як відомо, найбільш питому вагу серед ключових резервних валют, що застосовуються в міжнародних розрахунках, зокрема в зовнішньоекономічних розрахунках резидентів України, займають долар США та євро. Також після II світової війни долар США займав провідне місце не тільки в міжнародних розрахунках, але і в офіційних (державних) валютних резервах країн світу. Тому специфіка міжна-

родно-правового статусу та особливості долара США як ключової резервної валюти являє не тільки науковий, але й практичний інтерес.

Питання, пов'язані з аналізом долара США як провідної ключової резервної валюти досліджували переважно представники економічної науки, зокрема С.Я. Боринець, О.В. Васюренко, В.М. Геєць, О.М. Діба, А.О. Карпенко, С.В. Князь, А.М. Коряк, В.І. Міщенко, О.М. Мозговий, Л.П. Петрашко, П. Роуз, Л.В. Руденко, М.І. Савлук, Дж. Синки, Т.С. Шемет, Л.О. Шкварчук, В.А. Ющенко та ін. Певну увагу долару США як провідній ключовій валюті приділили також і науковці-правники, досліджуючи проблеми, пов'язані з правовим регулюванням валютних відносин та міжнародних валютних відносин. Так, досліджуючи основи внутрішньодержавного (національного) валютного права, валютного регулювання та правового регулювання відносин в банківській сфері, вивчали питання, пов'язані з валютою, особливо з долларом США, зокрема Є.О. Алісов, Л.К. Воронова, Ж.В. Завальна, С.Т. Кадьякаленко, А.Т. Ковальчук, О.А. Костюченко, М.П. Кучерявенко, В.П. Нагребельний, О.П. Орлюк, М.В. Старинський та ін. Правове регулювання міжнародних валютних відносин та використання іноземної валюти на міжнародному рівні, досліджували А.Б. Альтшулер, П.М. Годме, В. Ебке, М. Пебро та ін., а окремі засади міжнародно-правового регулювання міжнародних валютних відносин в межах міжнародного економічного права вивчали такі науковці як І.І. Дахно, М.О. Дей, В.Ф. Опришко, В.Д. Сидор та ін. Проте питання, пов'язані з міжнародно-правовим статусом та особливостями долара США як ключової резервної валюти залишились недостатньо досліджені представниками юридичної науки.

МЕТА статті – на підставі проведених досліджень з'ясувати специфіку міжнародно-правового статусу та особливості долара США як ключової резервної валюти, що досить широко використовується суб'єктами міжнародних валютних відносин.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У дослідженні застосовано методи аналізу, синтезу, узагальнення, порівняння, а також ретроспективний та статистичний метод. За допомогою формально-логічного методу досліджувалися міжнародно-правові документи та національні нормативно-правові акти. Застосовуючи зазначені методи дослідження, отримано відповідні результати, зроблено висновки та досягнуто поставленої мети роботи.

РЕЗУЛЬТАТИ

Насамперед варто зазначити, що категорія «резервна валюта» є досить вживаною в науковій та професійній термінології. Але поряд також застосовують й інші поняття: «міжнародна валюта», «міжнародні розрахункові одиниці», «ключова валюта», «провідна валюта», «домінуюча валюта» тощо. Розглянемо, в чому полягає специфіка деяких з цих понять, дотичних до теми цього дослідження.

Науковці дають різне визначення поняття «резервна валюта». Так, на думку М.П. Кучерявенка, резервними є валюти держав, в яких центральні банки інших країн і міжнародні фінансові інститути формують власні валютні резерви. Такими валютами є валюти економічно найрозвиненіших країн: долар США, британський фунт стерлінгів, швейцарський франк, колективна валюта держав Європейської валютної системи – євро [1, с. 291]. Це валюти держав з економічно розвинутим, стабільним фінансовим потенціалом та банківською системою. Основною резервною валютою є долар США [2, с. 319-320].

На розвиток міжнародних валютних відносин безумовно впливає факт юридичного закріплення за тією чи іншою національною валютою статусу резервної. Крім цього, цей факт визначає специфіку міжнародно-правового статусу національної валюти. Водночас визначення за національною валютою статусу міжнародної резервної валюти, впливає і на розвиток економічного потенціалу, економічної, фінансової й навіть політичної могутності країни-емітента резервної валюти, посилює її вплив на інші країни світу. Як вважають науковці, статус резервної валюти сприяє найкращим умовам здійснення зовнішньоекономічної діяльності для країни-емітента, але водночас накладає такі обов'язки, як: підтримка стабільності валюти, скасування валютних обмежень, регулювання платіжного балансу [3, с. 211]. Додамо також, що визнання міжнародно-правового статусу резервної валюти, позитивно впливає на стан та розвиток національної економіки країни-емітента, яка може здійснювати додаткову емісію національної валюти, зокрема й на внутрішньодержавні потреби, покривати дефіцит бюджету через емісію національної валюти без особливого інфляційного тиску на власну економіку, фактично за рахунок інших держав, на економіку яких покладається більша частина інфляційного тягору.

Аналогічного погляду дотримуються Ж.В. Завальна та М.В. Старинський, які вважають, що країни, валюта яких використовується як резервна, одержують певні вигоди в одержанні зовнішніх позик, імпорту товарів, мають у своєму розпорядженні кращі умови для здійснення зовнішньоекономічної експансії [4, с. 67].

Інші науковці під резервною валютою розуміють національні кредитно-грошові засоби головних промислово розвинутих країн, які використовуються для обслуговування міжнародних розрахунків за зовнішньоекономічними операціями, іноземних інвестиціях, накопичення їх центральними банками країн як резервів для здійснення розрахунків і валютних інтервенцій [3, с. 211].

Водночас, аналізуючи підходи науковців до визначення поняття «резервна валюта», варто звернути увагу, що, наприклад, деякі представники економічної науки, як зазначалося вище, розмежовують поняття: «міжнародні валюти», «резервні валюти», «ключові валюти», «домінуючі валюти» та «провідні валюти» [3, с. 210-213].

Дійсно, поряд з поняттям «резервна» валюта досить часто застосовується така категорія, як «ключова» валюта. Терміни «резервна» і «ключова» валюта часто застосовуються як синоніми, але ключову валюту розглядають як ширше поняття. Так, під ключовою валютою розуміють валюту, яка виконує на зовнішніх ринках кілька функцій грошей у досить великих масштабах [3, с. 211]. Головними чинниками, що зумовлюють перетворення валюти на ключову, є:

- обсяг ВВП та ступінь участі у світовій торгівлі;
- значний потенціал і стабільність національної економіки та її міжнародних позицій;
- самодостатність і незалежність національної економіки від зовнішнього впливу;
- відсутність обмежень на рух капіталу та валютні операції;
- значний обсяг, глибина та ліквідність фінансового ринку [3, с. 211-212].

Ж.В. Завальна та М.В. Старинський як представники юридичної науки за критерієм використання валюти як світового резерву виділяють резервні і нерезервні валюти. Водночас вони фактично ототожнюють резервну і ключову валюти. Так, під резервною (ключовою) валютою вони розуміють іноземну валюту, в якій центральні банки інших держав накопичують і зберігають резерви для міжнародних розрахунків за зовнішньоторговельними операціями та іноземними інвестиціями. Так, на їхню думку, резервна валюта означає конвертованість відповідної національної валюти, достатню стійкість її курсу, сприятливий правовий режим використання цієї валюти в інших країнах і в міжнародному обміні [4, с. 67]. Аналізуючи запропоноване визначення резервної валюти, варто зазначити, що автори обмежили сферу використання резервної валюти в міжнародних розрахунках лише зовнішньоторговельними операціями та іноземними інвестиціями. Водночас резервна валюта в міжнародних відносинах та пов'язаних з ними міжнародних розрахунках може використовуватися і для інших цілей, наприклад, для оплати членських внесків до міжнародних організацій, у процесі промислового співробітництва різних суб'єктів тощо.

Водночас домінуючу валюту науковці розглядають як одну з валют, яка у міжнародному обігу виконує більшість функцій грошей у значно крупніших масштабах, ніж інші ключові валюти [3, с. 212]. Досить тривалий час після II світової війни саме долар США виконував роль домінуючої валюти.

Також науковий інтерес являє розуміння вченими-економістами значення провідної валюти. Так, провідна валюта – це валюта, яка не є національною відносно кожної з обох сторін угоди [3, с. 212]. Отже, виходячи з такого визначення, провідною може бути будь-яка валюта, але, на нашу думку, це не відповідає сутності про-

відної валюти. Оскільки згідно з цим визначенням провідною в міжнародних розрахунках більшості країн світу може бути будь-яка національна валюта інших країн, крім валют сторін договору, включаючи і неконвертовані, і валюти країн з низьким рівнем розвитку економіки. А це суперечить суті провідної валюти. Отже, валюта може стати провідною, коли виконує цю роль у дуже значних масштабах, широко використовується практично усіма суб'єктами валютних відносин, тобто у суті є ключовою та/або домінуючою. Хоча в ієрархії валют деякі науковці розташовують провідну валюту вище за ключову. Аби стати провідною, на їхню думку, валюта має бути визнана операторами з інших країн зручнішим засобом обігу, ніж національні гроші [3, с. 213]. У запропонованому економістами контексті, на нашу думку, розуміння категорії «провідна валюта» збігається з розумінням ключової та/або домінуючої валюти, і, на наш погляд, може мати сенс у межах міжнародних інтеграційних об'єднань, коли його учасники відповідно до досягнутої угоди між ними, в усній або письмовій формі, домовилися використовувати у власних розрахунках одну або декілька національних валют, які не мають міжнародно-правового статусу резервних валют та не є ключовими. Відповідно для учасників такої угоди ця національна валюта або ці національні валюти інших країн можуть мати статус провідної валюти, тобто валюти превалюючої в їхніх міжнародних розрахунках.

Водночас інші науковці розрізняють міжнародну торгівлю та міжнародну резервну валюту. О. С. Передрій зазначає, що міжнародна торгова валюта використовується як засіб здійснення експортно-імпорتنних операцій. А визначальна функція міжнародної резервної валюти – створення державних валютних резервів переважно для забезпечення стабільності національної валюти шляхом інтервенції на внутрішньому та міжнародному ринках [5, с. 165].

Загалом, на наш погляд, такий розподіл валют є досить умовним, оскільки здебільшого мова йде про одні й ті самі валюти, але які мають особливості свого правового статусу та особливості використання в міжнародній та національних економіках, а також зовнішньоекономічній діяльності різних суб'єктів. Так, деякі з цих валют можуть, на нашу думку, одночасно поєднувати функції і резервної, і ключової, і торгової та ін. категорій валют, як, наприклад, долар США.

Стосовно міжнародно-правового статусу долара США як ключової резервної домінуючої валюти, то він ґрунтувався на положеннях Бреттон-Вудської угоди, яку укладено наприкінці II світової війни в 1944 р. Саме цей період став зоряним для національної валюти США, оскільки економічний потенціал Америки під час війни суттєво зріс на відміну від постраждалих економік СРСР та інших країн Європи. До того ж саме до США перетік майже увесь світовий запас золота, особливо європейських країн та СРСР, які отримували під час військових дій товари, послуги та «допомогу», а точніше кредити, з США, включаючи й досить відомий ленд-ліз, переважно за золото. Водночас американці під час II світової війни співпрацювали в економічній галузі майже з усіма європейськими країнами, включаючи СРСР та нацистську Німеччину, що входили до двох різних протиборчих коаліцій. Але, не зважаючи на те, що США також входили до антифашистської коаліції, з Німеччиною досить

активно співробітничали американські бізнес-кола, що давало їм змогу отримувати прибуток від різних країн та їхніх резидентів, включаючи і тих, що входили до ворожого табору. І така співпраця здійснювалася за мовчазної згоди керівництва країни, й наявна тоді правова база не містила чітких та ефективних заборон.

Усі ці, а також й інші обставини сприяли зростанню та формуванню потужної американської економіки, а отже, й формуванню високої вартості, стійкого «міцного» курсу долара США як національної валюти та його домінуючого положення серед інших національних валют. Ця ситуація знайшла своє відображення в положеннях Бреттон-Вудської угоди 1944 р., в якій фактично закріплено доларовий стандарт міжнародної валютної системи, яка базувалася на володарюючому домінуючому статусі долара США. Долар, який міг конвертуватися в золото, став базою валютних паритетів, основним засобом міжнародних розрахунків та резервних активів. Водночас після створення МВФ введено в дію міжнародно-правові норми, які покладають на країни-члени МВФ зобов'язання з підтримки стабільності валютних паритетів та валютних курсів, не тільки своїх національних грошових одиниць, але також й долара США [6; 7].

Тобто можна стверджувати, що завдяки положенням, прийнятим на Бреттон-Вудській конференції 1944 р. і зафіксованим в Угоді про МВФ 1944 р., за національною валютою США закріплено міжнародно-правовий статус й вона одночасно почала використовуватися в якості світових грошей.

Пізніше у зв'язку зі зменшенням золотого запасу в США (в 1957 р. золотий запас Державного казначейства США дорівнював 22,9 млрд дол., а до 1971 р. його обсяг скоротився більш ніж на половину [7]), послабленням американської економіки на фоні розвитку національних економік європейських країн та СРСР, а отже, зменшенням вартості та курсу долара США, відбулася певна модернізація міжнародної валютної системи та її правового забезпечення. Основною причиною стало те, що в 1960-х рр. доларові авуари центральних банків країн досягли розміру золотого запасу США, а отже, теоретичний поріг неконвертованості досягнуто [8]. Так, 17-18 грудня 1971 р. у Вашингтоні в Інституті Смітсона прийнято Вашингтонську (Смітсонівську) угоду про гнучкі валютні курси, згідно з якою відбулася девальвація долара до золота, загальне коригування курсів провідних валют, збільшено межі коливань до доларового паритету. Далі на зміну Бреттон-Вудській угоди 1944 р. прийнято Ямайську угоду 1976 р., яка хоча і внесла деякі корективи у міжнародно-правовий статус долара США, але надалі юридично забезпечила умови закріплення його як домінуючої, ключової, резервної валюти, не дивлячись на те, що долар США істотно втратив свою вартість відносно золота. Відповідно до її положень офіційно скасовано прив'язку долара США до золота, а золото отримало статус звичайного товару [9]. Проте, не дивлячись на це, аналіз відображення руху вартості золота в доларах США являє науковий та практичний інтерес. Так, за останні 50 років відбулося падіння вартості долара США відносно золота, а отже, і його девальвація та падіння купівельної спроможності, зростання інфляції. Зокрема, якщо у 1971 р. відповідно до прийнятих змін до Бреттон-Вудської угоди 1944 р. одна тройська унція золота коштувала 38 дол. США, то напри-

кінці 2021 р. вже біля 1860 дол. США і надалі спостерігається тенденція до зростання [10]. І це зрозуміло, бо тільки за останні два десятиліття грошова маса в США надзвичайно збільшилася – з 4,6 трлн в 2000 р. до 19,5 трлн дол. в 2021 р. [11]. Як відомо, державний борг США суттєво зріс у 2023-2024 рр., досягнувши небувалих розмірів, спочатку перевищивши 31,4 трлн дол. у 2023 р., а потім досяг 34 трлн. дол. у січні 2024 р. [12]. І США за обсягом державного боргу займають лідируючі позиції серед країн-боржників в світі.

Як зазначено вище, міжнародно-правовий статус долара США як ключової резервної валюти ґрунтується на положеннях Угоди про МВФ 1944 р. (Статті Угоди Міжнародного валютного фонду 1944 р. або Договір про МВФ 1944 р.), а також на рішеннях та інших документах цієї організації [13].

На додаток, характеризуючи міжнародно-правовий статус американської валюти, варто згадати, що долар США одним з перших включено до кошика резервних валют МВФ, де він знаходиться й досі на підставі рішень Виконавчої ради МВФ про формування та перегляд кошика валют СДР. До того ж вартість СДР визначається в доларах США щоденно на підставі спотових обмінних курсів. У травні 2022 р. Виконавча рада МВФ здійснила черговий огляд кошика валют для оцінювання СДР, і залишила склад валют в кошику без змін, але оновила їхні вагові коефіцієнти, де за долларом США встановлено ваговий коефіцієнт 43,38, за євро – 29,31, за китайським юанем – 12,28, за японською єною – 7,59, за фунтом стерлінгів – 7,44. Оновлений кошик діє з 1 серпня 2022 р. [14; 15].

Отже, відповідно до вищенаведеного йдеться про міжнародно-правовий статус долара США, але водночас він залишається національною валютою США, тобто володіє і національно-правовим статусом. Загальні принципи правового статусу долара на національному рівні встановлено в Конституції США, Банківському Законі 1935 р. (Banking Act), Законі про Федеральний резерв 1913 р. (Federal Reserve Act) зі змінами та доповненнями, Правилах Ради керуючих Федеральної резервної системи, директивних розпорядженнях та інших документах Федеральної резервної системи, Законі про заснування Міністерства фінансів 1789 р. зі змінами та доповненнями, наказах, директивах та інших документах Міністерства фінансів США / Департамента казначейства США (United States Department of the Treasury) та деяких інших національних нормативно-правових актах.

Враховуючи, що українські резиденти у своїх міжнародних розрахунках широко використовують долар США, а також він превалює в офіційних валютних резервах країни, слід зазначити, що валютне законодавство України не містить чіткого розмежування визначень різних категорій валют. Так, наприклад, у п. 6 ч. 5 ст. 1 Закону України про валюту і валютні операції від 21.06.2018 р. № 2473-VIII законодавець, визначаючи категорію «іноземна валюта», застосував такі терміни як: «грошові одиниці іноземних держав» і «міжнародні розрахункові (клірингові) одиниці». Водночас саме визначення терміну «міжнародні розрахункові (клірингові) одиниці» в ст. 1 цього Закону немає [16].

Водночас Класифікатор іноземних валют та банківських металів, визначаючи категорії іноземних валют, виділяє таку групу, як конвертовані валюти, які широко

використовуються для здійснення платежів за міжнародними операціями, валюти країн – членів ЄС та банківські метали. Відповідно до Класифікатора долар США віднесено до складу конвертованих валют [17]. Тобто фактично в цьому нормативно-правовому акті законодавець уникнув застосування такого терміну, як «ключова» та/або «резервна валюта» для визначення цієї групи валют.

Як і будь-яка національна валюта, яка використовується у міжнародному обігу відповідно до міжнародно-правового статусу, долар США виконує певні функції, котрі мають свої особливості. Проте таке розмежування функцій валюти є достатньо умовним, оскільки ці функції тісно взаємопов'язані. Наприклад, встановлення світових цін на багато видів сировини у доларах США зумовлює використання американської валюти як засобу платежу за поставки сировинних ресурсів, а це, зі свого боку, робить долари засобом нагромадження для країн-експортерів [3, с. 210].

Так, гроші використовуються за межами національних економік країн-емітентів як державним, так і приватним сектором. Характеризуючи долар США, який виконує функції засобу обігу і платежу, міри вартості та засобу нагромадження, необхідно зазначити, що нині він продовжує займати провідні позиції. Хоча останніми десятиліттями його роль у валютних відносинах у світі поступово зменшується, поступаючись місцем іншим валютам, таким як, наприклад, євро і юань. Так, донедавна долар США майже нероздільно домінував у міжнародних валютних відносинах як ключова, домінуюча, резервна валюта. Проте на сучасному етапі долар США через проваджувану органами державної влади США зовнішню і внутрішню політику, включаючи неодноразову можливість дефолту, та досить часто запроваджені, незатверджені Радою Безпеки ООН, санкції стосовно іноземних держав, публічних та приватних осіб, дедалі втрачає таку зручність для операторів валютного і товарного ринків, включаючи різні держави та їхніх резидентів. А отже, його доля серед ключових резервних валют зменшується, втрачаючи свої провідні домінуючі позиції. Ця тенденція триває вже порівняно тривалий період. Водночас сприяло цьому також і запровадження євро як єдиної валюти країн єврозони на підставі Договору про Європейський Союз 1992 р. (Маастрихтського договору) та інші чинники, які розглядалися вище. Так, згідно з дослідженням «Структура офіційних валютних резервів», що проведено Статистичним департаментом МВФ, за четвертий квартал 2020 р. доля доларових активів в резервах центральних банків скоротилася на 12% (з 71% до 59%) з моменту введення євро в 1999 р., і це є найнижчим показником за 25 років [18]. Крім цього, якщо аналізувати дані МВФ стосовно офіційних валютних резервів країн світу (World-Official Foreign Exchange Reserves by Currency), то можна зазначити, що в середньому за три квартали 2023 р. доля долара США складає вже дещо менше 55% в цих резервах [15]. Тобто можна констатувати тенденцію до зниження долі американської валюти в офіційних валютних резервах країн світу. А отже, можна зазначити, що через низку факторів як внутрішнього, так і зовнішнього характеру, спостерігається тенденція до втрати долларом США статусу домінуючої валюти.

Крім цього, суттєвий наступ на позиції долара США

як ключової резервної домінуючої валюти відбувся через використання у міжнародних і внутрішньодержавних валютних відносинах електронних грошей, цифрових валют та криптовалют (криптоактивів). Тут варто зазначити, що і міжнародне, і національне право відстають від швидкого розвитку такого роду відносин, як предмета правового регулювання. Хоча деякі держави вже почали розробляти відповідну правову базу. Так, низка держав оголосила про розроблення і введення в обіг національної цифрової валюти, наприклад росія, Китай та деякі інші. Певні кроки у цьому напрямі робить й Україна [16]. Навіть в ЄС йдеться про можливість введення електронного або цифрового євро в межах єврозони. Так, на підтвердження цього, біткоїн ще у грудні 2020 р. побив власний рекорд, перевищивши планку у 20 тис. дол. США і його курс відносно долара США продовжує далі стрімко зростати. Розуміючи можливі виклики та загрози для американської валюти з боку цифрових валют та криптовалют, представники Федеральної резервної системи ще в 2013-2014 рр. визначили криптовалюту як загрозу для банківської системи, економічної діяльності та фінансової стабільності [19].

Ще однією важливою ознакою долара США, що характеризує специфіку міжнародно-правового статусу цієї національної грошової одиниці як ключової резервної валюти є функціонування у складі євровалют. Так, досить часто, якщо це не суперечить національним законодавствам, держави, державні підприємства та приватні особи здійснюють євродепозити в американській валюті. Усі ці міжнародні за своєю природою депозити сприяють появі євровалют, зокрема євродоларів. До таких депозитів однозначно, крім деяких інших, пов'язаних з цими валютними операціями, правових систем буде застосовано національну правову систему, пов'язану з долларом США, тобто американську. Водночас держава-емітент фактично на власний розсуд, відповідно до свого національного законодавства може змінювати вигляд та номінал своєї валюти, здійснювати девальвацію або ревальвацію валюти, вводити обмеження обміну валюти, заморожувати, націоналізувати чи конфіскувати іноземні авуари, вводити мораторії тощо. В такому разі єдиними обмеженнями цього є міжнародні зобов'язання держави та її політика. Але окремі держави досить часто нехтують своїми міжнародними зобов'язаннями у валютній галузі і зловживають своїм економічним становищем та резервним статусом своїх національних валют. Так, можна навести приклади неодноразового заморожування США валютних активів різних країн, зокрема іранських, лівійських, венесуельських авуарів тощо, а також заморожування Великою Британією аргентинських авуарів внаслідок війни за Мальвінські (Фолклендські) острови у 1982 р. тощо.

Враховуючи різні чинники економічного, політичного, правового, соціального характеру, деякі з яких вище розглянуто, а також проваджену зовнішню політику США, включаючи і використання доларового інструментарію для тиску на інші держави, іноземних юридичних та фізичних осіб, у міжнародних валютних відносинах намітилася тенденція до зменшення та поступового відходу від використання доларів США не тільки в якості офіційних валютних резервів, але й у розрахунках між країнами та їхніми резидентами. Так, поступово відмовляються від долара США у взаєморозра-

хунках країни ЄАЕС та переходять на розрахунки у національних та/або інших резервних валютах. Відповідні домовленості між країнами ЄАЕС передбачають прямий допуск банків-резидентів сторін на внутрішні валютні ринки країн для здійснення міжбанківських конверсійних операцій. Аналогічна практика за результатами міжнародних домовленостей та прийнятих правових рішень спостерігається в країнах БРІКС.

Отже, відповідна зовнішня і внутрішня політика США, надмірна емісія доларів для покриття дефіциту бюджету та платіжного балансу країни, враховуючи надзвичайний безпрецедентний розмір державного боргу, а також інші чинники, призводять до зменшення ролі долара США як ключової резервної валюти. Все це змушує інші країни застосовувати різні запобіжні заходи з економічних, валютних, політичних та правових ризиків, пов'язаних з долларом США, який має міжнародно-правовий статус ключової резервної валюти, але водночас і правовий статус національної валюти, що обумовлює ще більше послаблення позицій цієї валюти на міжнародному рівні. Так, наприклад, останнім часом росія та Китай, інші країни БРІКС, деякі європейські країни здійснюють заходи зі зменшення долі долара США у складі золотовалютних резервів та у взаєморозрахунках країн, що свідчить про формування тренду відносно зменшення ролі долара як ключової, резервної валюти. Аналогічна ситуація відбувається і з нафтодоларами, де чітко простежується тенденція до зменшення обсягів розрахунків в доларах США за нафту. Такі світові тренди пов'язані насамперед із прагненням держав послабити вплив рішень американського керівництва та законодавства на національні економіки цих країн і проваджену ними політику.

Зокрема, ще у 2017 р. Китай як основний імпортер нафти на світовому ринку зробив важливий крок до поступової відмови від долара США, заявивши, що планує ввести ф'ючерсний контракт на поставку нафти у китайських юанях, а не в американській валюті. А це в перспективі сприятиме формуванню азійської еталонної ціни на нафту, що дасть змогу багатьом країнам навіть відмовитися від традиційного доларового еталону ціни на нафту, що сформувався у звичайному порядку, а також використання доларів США як міжнародної розрахункової одиниці, здійснюючи розрахунки у китайських юанях. Так, ще з 1970-х рр. країни ОПЕК продають нафту за долари, у зв'язку з чим і виникло таке поняття як «нафтодолари». Кількість «нафтодоларів» у світовій економіці та на світовому валютному ринку дуже суттєва. Але вона має також дуже важливе значення для американської економіки, оскільки відбувається значна конверсія «нафтодоларів» у казначейські облігації США та є важливим джерелом кредитів для американської економіки. Проте тепер виробники нафти зможуть обирати для себе альтернативний долару США варіант. До того ж КНР планує надавати перевагу виробникам нафти тих країн, які погоджуються використовувати нафтові ф'ючерси, що виражені в китайських юанях. І в березні 2018 р. на Шанхайській біржі запущено торги нафтовими ф'ючерсами, номінованими в юанях. Усе це є додатковим стимулом для поступової дедоларизації світової економіки, міжнародних валютних відносин та зменшення ролі долара США як ключової, а також і резервної валюти.

Через запровадження США проти росії санкції остання робить активні кроки у напрямку відмови від долара США як ключової, так і резервної валюти, як у внутрішньодержавній валютній політиці, так і у зовнішньоекономічних відносинах з іншими країнами. Так, низка галузей економіки росії переходить на розрахунки з контрагентами з інших країн у національних валютах, або інших ключових/резервних валютах. Наприклад, ще у 2018 р. проведено розрахунки за поставку алмазів (алмазів) у рублях з клієнтами з Індії та Китаю. Хоча усталена на світовому алмазному ринку практика передбачає розрахунки між продавцями та покупцями дорогоцінного каміння у доларах США. Нині Газпром домовився з контрагентами з Китаю про перехід у взаєморозрахунках за поставку газу у рублях та юанях. Крім цього, розрахунки за російський газ з країнами Європи нині також відбуваються у російських рублях.

Крім цього, можна стверджувати, що США ввели надзвичайні, безпрецедентні санкції до росії, включаючи заборону використовувати долар США у міжнародних розрахунках та відключення від SWIFT. На наш погляд, такі кроки можуть нанести ще більшого удару по долару США як ключовій резервній валюті. Так, заборона використовувати долар для росії зменшить попит на нього як ключову валюту у всьому світі, оскільки унеможливить здійснення міжнародних розрахунків з росією у доларах за торговельними та іншими операціями. А зменшення попиту на американську валюту у всьому світі призведе до ще більшого інфляційного тиску на долар США, який і так надзвичайно стрімко втрачає свою вартість, що неодмінно відіб'ється на його статусі як резервної валюти.

Аналогічною, на нашу думку, видається ситуація, пов'язана з відключенням росії від SWIFT. Загальновідомо, що російська економіка є дуже потужною і входить до складу найрозвиненіших економік світу. Водночас росія також знаходиться серед країн, які є найбільшими постачальниками вуглеводів на світовий ринок, хоча по експорту газу ця держава поступається США та деяким іншим країнам, але на початку XXI ст. займала приблизно 40% європейського газового ринку. Отже, враховуючи економічний потенціал росії та обсяг міжнародних економічних зв'язків, відключення її від SWIFT призвело до істотних змін усталеної світової платіжної системи, світових економічних, фінансових та валютних відносин. По-перше, росія переорієнтувалася з поставками вуглеводів, включаючи газ, на інші регіони світу, крім Європи, а по-друге, у розрахунках з європейськими покупцями перейшла на оплату в російських рублях відповідно до змін, внесених у національне законодавство. Водночас Китайська валютна торгова система (CFETS) проголосила про створення платіжної системи payment versus payment (PVP) для проведення транзакцій в юанях та російських рублях. Також, на нашу думку, транзакції будуть здійснюватися і в інших національних валютах. Водночас спостерігаються тенденції зі створення міжнародної платіжної системи, альтернативної SWIFT. Зокрема, доволі активні кроки у цьому напрямі роблять країни БРИКС, приймаючи відповідні політичні та правові рішення.

Такі кроки росії та КНР обумовлено прагненням цих країн забезпечити стабільність банківського обслуговування зовнішньоекономічних операцій в умовах підвищеної

ризикованості на світових ринках, глобальної політичної, правової, економічної, валютної турбулентності та втратою довіри до долара США як ключової і резервної валюти.

ВИСНОВКИ

Отже, зазначимо, що основна специфічна особливість міжнародно-правового статусу долара США полягає в тому, що він одночасно залишається національною грошовою одиницею США. Так, його правовий статус визначається національним законодавством та політикою США як емітента національної валюти, що безпосередньо відображається і на міжнародно-правовому статусі долара США.

На сучасному етапі найважливішою особливістю долара США насамперед можна визначити те, що спостерігається тенденція до зменшення його ролі як ключової резервної валюти за одночасного збереження на сьогодні його міжнародно-правового статусу та позицій у світовій економіці.

Враховуючи те, що США дуже активно використовували долар в якості санкційного інструментарію відносно багатьох країн світу, в подальшому все більше країн можуть переходити на міжнародні торговельні розрахунки в юанях або в національних валютах. Це оскільки резервна валюта означає конвертованість відповідної національної валюти та сприятливий правовий режим використання цієї валюти в інших країнах і в міжнародному обміні [4, с. 67].

На наш погляд, введення у наукове використання терміну «міжнародна валюта» в значенні «світових грошей» на сучасному етапі не відповідає правовому статусу такої валюти, реаліям валютних ринків та наявних валютних систем, для яких характерна наявність не міжнародних, а національних валют як об'єктів валютних правовідносин та об'єктів операцій, що здійснюються на валютних ринках. Водночас, наприклад, СДР або євро, суті справи суттєво не змінюють, але є певним кроком вперед на цьому шляху. Внаслідок цього, а також за наявності глибоких протиріч у валютних, економічних, зовнішньополітичних інтересах різних країн, жодна з сучасних національних валют, зокрема й долар США, не можуть розглядатися як міжнародні валюти («світові гроші»). Оскільки передусім немає міжнародно-правових засобів контролю за обмеженням надмірної незабезпеченої емісії національних грошових знаків, наприклад на покриття понадпланових (додаткових) власних витрат чи покриття дефіциту державного бюджету [20-22], їхнім випуском, реальною вартістю, забезпеченням цієї вартості тощо. Також фактично не розроблено відповідну міжнародно-правову базу зі створення та функціонування міжнародної валюти в якості «світових грошей».

Хоча в перспективі цілком можливий перехід на справді міжнародну валюту, яка буде виконувати функції світових грошей, але для цього має бути створено відповідні передумови. Насамперед йдеться про усунення економічних, валютних та зовнішньополітичних протиріч між провідними державами світу, або хоча б їхнє суттєве згладжування, створення нової міжнародної інституції або внесення змін до установчих документів наявної міжнародної валютної організації, такої як МВФ, яка б здійснювала емісію міжнародної валюти, а також створення міжнародно-правового механізму регулю-

вання, управління та контролю за емісією, обігом та забезпеченням цієї міжнародної валюти тощо. Зрозуміло, що реалізація цих умов неможлива у найближчий час і може розглядатися лише на стратегічну перспективу. Тому, на сьогодні за долларом США зберігатиметься статус ключової резервної валюти, але водночас намітилася тенденція до втрати статусу домінуючої валюти, а в перспективі, можливо, й ключової валюти. Проте

нова адміністрація США проголосила курс на зміцнення національної економіки та застосування заходів економічного та правового характеру, спрямованих на усунення трендів, які негативно впливають на неї. Зрозуміло, що покращення ситуації в національній економіці однозначно позитивно відобразиться на позиції долара США як ключової резервної валюти.

Список використаних джерел

1. Фінансове право України: підручник / Г.В. Бех та ін.; за ред. М.П. Кучерявенка. Київ, 2004. 320 с.
2. Воронова Л.К., Кучерявенко Н.П. Финансовое право. Харьков, 2003. 360 с.
3. Шемет Т.С., Коряк А.М., Діба О.М. Міжнародні розрахунки та валютні операції / за заг. ред. Т.С. Шемет. Київ, 2009. 348 с.
4. Завальна Ж.В., Старинський М.В. Валютне право України. Суми, 2005. 304 с.
5. Передрій О.С. Міжнародні економічні відносини. Київ, 2008. 264 с.
6. Articles of Agreement of the International Monetary Fund. URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/aa/index.htm>
7. Федеральна резервна система США. URL: <https://www.economics.kiev.ua>
8. Бреттон-Вудські угоди. URL: <https://www.economics.kiev.ua>
9. Articles of Agreement of the International Monetary Fund (The Jamaica Agreements (Kingston, 8 January 1976)). URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/aa/pdf/aa.pdf>
10. Ціна золота від 19.11.2021 р.. URL: <https://index.minfin.com.ua>
11. Office Life media від 19.11.2021 р.. URL: <https://officelife.media>
12. Міністерство фінансів України від 04.01.2024 р. URL: <https://minfin.com.ua>
13. Міжнародний валютний фонд. URL: <https://www.imf.org>
14. Програмний документ № 2021/017 від 15 березня 2021 р., Пресс-Реліз № 22/153 від 14 травня 2022 р. URL: <https://www.imf.org/en/data/imf-finances>
15. Currency Composition of Official Foreign Exchange Reserves (COFER): Офіційний сайт Міжнародного валютного фонду. URL: <https://www.data.imf.org>
16. Про валюту і валютні операції: Закон України від 21.06.2018 р. № 2473-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 30. Ст. 239.
17. Про затвердження Класифікатора іноземних валют: постанова Правління Національного банку України від 04.02.1998 р. № 34. *Офіційний вісник України*. 1998. № 7. Ст. 274. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0521500-98#Text>
18. IMF Blog: US Dollar Share of Global Foreign Exchange Reserves Drops to 25-Year Low (May 5, 2021). Офіційний сайт Міжнародного валютного фонду. URL: <https://www.imf.org>
19. Record of meeting Federal Advisory Council and Board of Governors. Federal Reserve Board. 09.05.2014. URL: <https://www.federalreserve.gov>
20. Шереметьєва О.Ю. Регулювання та управління валютними ризиками: правовий аспект: монографія. Київ, 2017. 213 с.
21. Шереметьєва О.Ю. Правові основи регулювання валютних ризиків: дис...канд. юрид. наук: 12.00.07 / Інститут законодавства Верховної Ради України. Київ, 2007. 263 с.
22. Шереметьєва О.Ю. Правові основи регулювання валютних ризиків: автореф. дис...канд. юрид. наук: 12.00.07 / Інститут законодавства Верховної Ради України. Київ, 2007. 21 с.

References

1. Financial Law of Ukraine / H.V. Bekh et al.; ed. M.P. Kucheriavenko. Kyiv, 2004. 320 p. (in Ukrainian).
2. Voronova L.K., Kucheriavenko N.P. Financial law. Kharkiv, 2003. 360 p. (in Russian).
3. Shemet T.S., Koryak A.M., Dyba O.M. International Settlements and Currency Operations / ed. T.S. Shemet. Kyiv, 2009. 348 p. (in Ukrainian).
4. Zavalna Zh.V., Starynsky M.V. Currency law of Ukraine. Sumy, 2005. 304 p. (in Ukrainian).
5. Peredriy O.S. International economic relations: a textbook. Kyiv: Znannya, 2008. 264 p. (in Ukrainian).
6. Articles of Agreement of the International Monetary Fund. URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/aa/index.htm>
7. Federal Reserve System of the USA. URL: <https://www.economics.kiev.ua> (in Ukrainian).
8. Bretton Woods agreements. URL: <https://www.economics.kiev.ua> (in Ukrainian).
9. Articles of Agreement of the International Monetary Fund (The Jamaica Agreements (Kingston, 8 January 1976)). URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/aa/pdf/aa.pdf>
10. The price of gold (19.11.2021). URL: <https://index.minfin.com.ua> (in Ukrainian).
11. Office Life media (19.11.2021). URL: <https://officelife.media> (in Russian).
12. Ministry of Finance of Ukraine (04.01.2024). URL: <https://minfin.com.ua> (in Ukrainian).
13. International Monetary Fund. URL: <https://www.imf.org>
14. Program Document of the International Monetary Fund No. 2021/017 of March 15, 2021; Press Release of the International Monetary Fund No. 22/153 of May 14, 2022. URL: <https://www.imf.org/en/data/imf-finances>
15. Currency Composition of Official Foreign Exchange Reserves (COFER). Official website of the International Monetary Fund. URL: <https://www.imf.org>
16. Law of Ukraine on currency and currency transactions dated 21.06.2018 No. 2473-VIII. *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2018. No. 30. Art.239 (in Ukrainian).
17. Decree of the Board of the National Bank of Ukraine on the approval of the Foreign Currency Classifier dated 04.02.1998 No. 34. *Official Gazette of Ukraine*. 1998. No. 7. Art. 274. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0521500-98#Text> (in Ukrainian).
18. IMF Blog: US Dollar Share of Global Foreign Exchange Reserves Drops to 25-Year Low (May 5, 2021). URL: <https://www.imf.org>

19. Record of meeting Federal Advisory Council and Board of Governors. Federal Reserve Board. 09.05.2014. URL: <https://www.federalreserve.gov>
20. Sheremetieva O.Yu. Regulation and management of currency risks: legal aspect: monograph. Kyiv, 2017. 213 p. (in Ukrainian).
21. Sheremetieva O.Yu. Legal basis of regulation of foreign exchange risks: diss. ... PhD in legal sciences: 12.00.07 / Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine. Kyiv, 2007. 263 p. (in Ukrainian).
22. Sheremetieva O.Yu. Legal basis of regulation of foreign exchange risks: abstract diss. ... PhD in legal sciences: 12.00.07 / Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine. Kyiv, 2007. 21 p. (in Ukrainian).

Olha SHEREMETIEVA

PhD in Legal Sciences, Associate Professor, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6657-7214>

e-mail: o.sheremetieva@kubg.edu.ua

SPECIFICITY OF THE INTERNATIONAL LEGAL STATUS AND CHARACTERISTICS OF THE US DOLLAR AS A KEY RESERVE CURRENCY

Close connections between various states of the world and their residents in the economic and other spheres are directly related and/or lead to the emergence of international currency relations, which actually mediate the implementation of almost all types of international relations. Currency relations, both within the state and abroad, are associated with the participation of key, reserve currencies. As you know, the US dollar has the most specific weight as a key reserve currency. The purpose of the paper is to clarify, based on the research conducted, the specifics of the international legal status and features of the US dollar as a key reserve currency, which is quite widely used by subjects of international monetary relations. Also, after the Second World War, the US dollar occupied a leading place not only in international payments, but also in the official (state) currency reserves of the countries of the world. Therefore, the specifics of the international legal status and features of the US dollar as a key reserve currency are of not only scientific, but also practical interest. The paper examines the approaches of scientists to the concepts: "reserve currency", "key currency", "dominant currency", etc. The specifics of the international legal status and features of the US dollar as a key reserve currency, as well as the Ukrainian legislator's approaches to defining this category of currencies, are analyzed. Summing up, the author notes that the main specific feature of the international legal status of the US dollar is that it simultaneously retains its national legal status and remains the national currency of the United States of America. The most important feature of the US dollar at the current stage is, first of all, the fact that there is a tendency to decrease its role as a key reserve currency, while at the same time maintaining its international legal status and quite significant positions in the world economy. From the author's point of view, the introduction into scientific use of the term "international currency" in the sense of "world money" at the current stage does not correspond to the realities of currency markets and existing currency systems, which are characterized by the presence of not international, but national currencies as objects of monetary legal relations and objects of operations carried out on foreign exchange markets.

Keywords: international legal status; US dollar; key reserve currency; international currency; official currency reserves; sanctions; international legal mechanism